

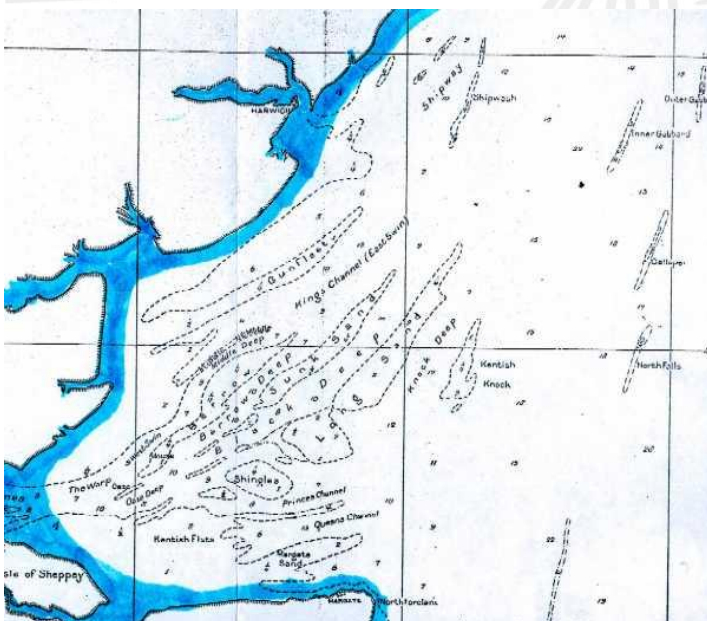
De Tweedaagse zeeslag, 4-5 augustus 1666 (St James's Day Fight, 11-14 July)

Een treffen met de Engelse vloot dat Ruyter weliswaar verloor, maar waarvan wel gezegd wordt dat het, meer dan de gewonnen zeeslagen, zijn militair genie bewijst.

Onderstaand verslag werd door Vice-Admiraal b.d. A. van der Moer samengesteld uit wat erover vermeld werd in diverse biografieën van o.a. Brandt, Blok, Warnsinck en Prud'homme van Reine.

Na de Vierdaagse Zeeslag (11-14 juni 1666) zochten de Nederlandse en Engelse vloten hun havens op om de opgelopen schade en verliezen te verhelpen en zo spoedig mogelijk weer zee te kunnen kiezen. 's Lands vloot was daartoe al binnen drie weken in staat. Begin juli was het grootste deel der schepen weer buitengaats. Geleidelijk voegden zich op Schooneveldt meer schepen bij de vlag en spoedig telde de vloot 85 schepen en fregatten met ruim 30 branders en hulpschepen. In de door de Staten-Generaal verstrekte instructie werd admiraal de Ruyter bevolen 's vijands vloot, zo mogelijk bij verrassing en nog vóór deze gereed zou zijn aan te vallen. Hij kon daarbij gebruik maken van de hem ter beschikking gestelde "landtmilitie". Verder werd melding gemaakt van het na te streven contact met de Franse bondgenoten en de eventuele aansluiting van een vloot onder de hertog de Beaufort, waar het echter niet van kwam.

Overigens werd de admiraal veel vrijheid gelaten om naar bevind van zaken en eigen goedgevoelen te handelen. Behalve deze globale aanwijzingen bestonden ook meer concrete maar geheim gehouden plannen, die de raadspensionaris Johan de Witt met de admiraal had besproken. Deze betroffen het opvaren van de Theems om de aldaar liggende vijandelijke schepen aan te vallen en een landing uit te voeren, zomede dergelijke operaties bij Harwich. Hiervoor waren 2700 militairen van het staatse leger ter beschikking gesteld, die in tien fluitschepen naar de vloot waren gezonden. Dergelijke plannen waren al tijdens de Eerste Engelse Oorlog ontwikkeld maar toen niet uitgevoerd; zij zouden het volgende jaar, 1667, leiden tot de Tocht naar Chatham. (Medway Raid)

Met het oog op het eventueel bevaren van de nauwe Engelse vaarwateren (Kaart I.) raadpleegde de admiraal de hem ter beschikking staande loodsen. Niet één van deze loodsen achtte het verantwoord de Theems met grote schepen op te varen.

De admiraal berichtte de raadspensionaris dat hij zijn best zou doen de plannen toch uit te voeren, maar dat hij de kans daarop niet groot achtte. De Witt was teleurgesteld en herinnerde de admiraal aan het feit, dat hij het jaar tevoren (1665) met de "Hollandia", na zijn terugkomst uit het Caraïbische gebied, het evenzeer van

tonnen en bakens ontdane vaarwater naar Delfzijl toch ook had bevaren, een volgens hem toch hachelijker onderneming dan het invaren van het Koningsdiep (King's Channel) en de Engelse rivieren.

Voor zover bekend protesteerde de admiraal niet, maar hij heeft er ongetwijfeld het zijne van gedacht: de Eems was eigen en vertrouwd vaarwater en daar was geen tegenstand te duchten. De Witt's vergelijking ging mank¹.

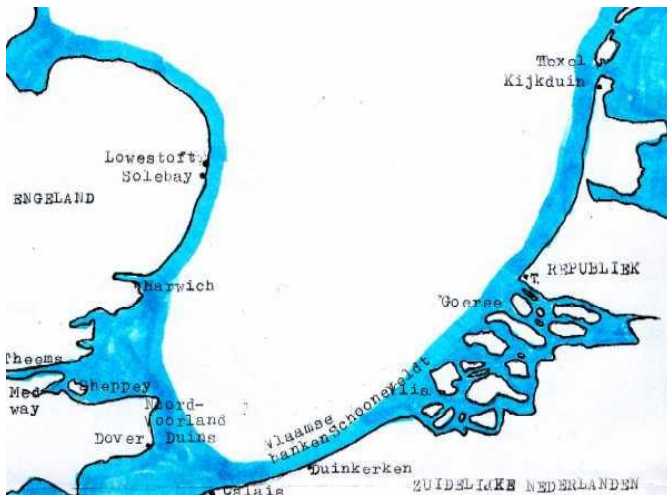
De vloot werd ingedeeld in drie eskaders. Het hoofdeskader bestond hoofdzakelijk uit Rotterdamse en Amsterdamse schepen en werd door de admiraal zelf gecommandeerd. Onder hem diende als tweede persoon van de vloot de Rotterdamse luitenant-admiraal Aert Jansse van Nes (1626-1693). De voorhoede, voornamelijk Zeeuwse en Friese schepen, stond onder de Friese luitenant-admiraal Tjerk Hiddes de Fries (1628-1666) met de "Groot Frisia". De tweede man in dit eskader was luitenant-admiraal Jan Cornelisz Meppel (?-1669) van het Noorderkwartier.

Tjerk Hiddes sneuvelde tijdens de slag op 25 juli.

Eenmaal uitgevaren kon de vloot niet oversteken wegens tegenwind. Vervolgens had men te kampen met windstilte en daarna wederom met tegenwind en onstuimig weer. Het gevolg was dat de vloot pas op 13 juli voor het Koningsdiep aankwam. De vertraging had echter tot gevolg, dat de Engelsen gelegenheid hadden gekregen de paraatheid van hun vloot op te voeren en de gereed zijnde schepen nabij de naar zee voerende vaarwateren te concentreren. De door de Ruyter ter verkenning uitgezonden schepen rapporteerden over de ligplaats der Engelse schepen, waarvan het grootste deel zich op de Medway bevond. Een ander deel van de Britse vloot lag bij Harwich. Bovendien hadden de Engelsen, door de langzame nadering van 's Lands vloot tijdig gealarmeerd, de verdediging tegen eventuele landingen krachtig ter hand genomen. Ook hadden zij in de nauwe vaarwateren talrijke branders bijeengebracht, die aldaar voor onze eventueel binnenvarende schepen een ernstig gevaar zouden opleveren.

Op grond van deze omstandigheden kwam de admiraal tot de conclusie dat de voorgenomen aanslagen op de Theems en tegen Harwich te riskant waren, zodat hij daarvan afzag en de troepenschepen naar het vaderland terugzond. Er moest in de naaste toekomst op een nieuwe zeeslag worden gerekend. Inmiddels hield 's Lands vloot de toegangen tot de Theems geblokkeerd. De Engelse vloot kwam geleidelijk wat meer naar buiten, maar de schepen bleven nog achter de banken. Op 1 augustus kon een groot deel van de vijandelijke vloot worden waargenomen. Het weer verslechterde echter en de admiraal achtte het onverantwoord nabij de ondiepten op de vijandelijke kust aan lager wal te blijven liggen, zodat men zee koos. De Britse vloot kon daarop ongehinderd uitvaren.

¹ Deze ervaring zal er mede de oorzaak voor zijn geweest, dat in 1667, bij de Tocht naar Chatham, Johan de Witt zijn broer Cornelis met de vloot meezond. Vermoedelijk om, indien nodig, enige bescheiden druk uit te oefenen op de Ruyter, als die wederom zou gaan twijfelen.

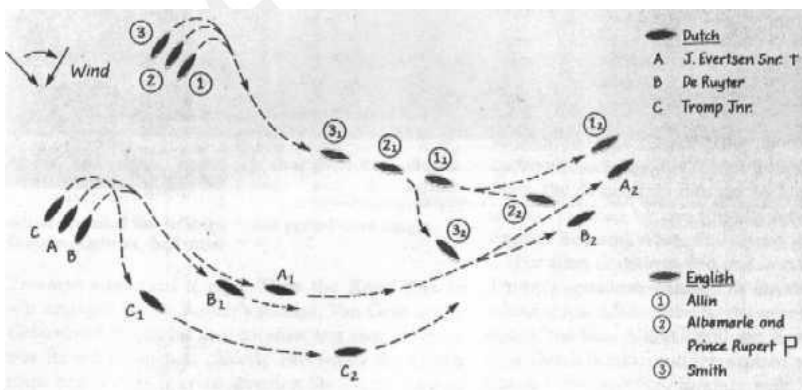

De weersomstandigheden verslechterden en het kwam de eerste dagen dan ook niet tot een treffen.

In de nacht van 3 op 4 augustus lagen de vloten een eindweegs in zee, noord-oost ten oosten van Noord-Voorland, niet ver van elkaar ten anker.

Het weer verbeterde en aan weerszijden werd klarigheid gemaakt om slag te leveren.

Tegenover de Nederlandse 88 schepen en fregatten en 20 branders stonden ongeveer gelijke Engelse aantallen. Het bevel over de Britse vloot was opgedragen aan een tweemanschap, bestaande uit de hertog van Albemarle (Monk) en Prins Rupert. Zij

commandeerden het eskader van de rode vlag. De voorhoede - de witte vlag - stond onder Sit Thomas Allin en de achterhoede - blauwe vlag - werd aangevoerd door Sir Jeremy Smith.

Kaart 1. De Engelse vloot lag noordoost ten noorden, aan loef van de onzen.

Toen het licht werd lichtten de schepen de ankers, maar omdat de wind zeer zwak was naderden de vloten elkaar slechts heel langzaam, terwijl de formaties moeilijk konden worden gehandhaafd. De Britse vloot slaagde daarin beter dan de Staatse. Verscheidene schepen daarvan raakten te ver aan lij. De drie eskaders kwamen ook te ver van elkaar. Pas tegen de middag raakten delen van de beide voorhoedes met elkaar in gevecht en eerst enkele uren later was dat het geval met de beide hoofdeskaders. Onze achterhoede bleef op geruime afstand en Tromp deed geen pogingen om naderbij te komen.

Zie de kaarten 1 t/m 3 met daarop de posities van de twee vloten. Informatie ontleend aan de Engelse lezing van de Slag.

De strijd tussen de voorhoedes verliep ongunstig voor de onzen. In een hevig gevecht waarbij ook enkele schepen van de Engelse middentocht deelnamen werden al spoedig bijna alle vlagofficieren uitgeschakeld. Luitenant-admiraal Evertsen, Vice-admiraal Rudolf Coenders (1638-1666) en Schout-bij-Nacht Govert 't Hoen (1629-1666) sneuvelden en Luitenant-admiraal Tjerk Hiddes de Vries raakte zo zwaar gewond, dat hij later overleed. Vice-admiraal van Zeeland Adriaen Banckert, moest zijn brandend en zwaar gehavend vlaggenschip "Thoolen" verlaten en op de "Ter Veere" overgaan. Vele schepen van het goeddeels van haar leiding beroofde eskader begonnen voor de wind te wijken, waartegen

de door admiraal de Ruyter afgevuurde seinschoten, die tot aansluiting bij het centrum opriepen generlei effect boekten.

De Zeven Provinciën raakte in gevecht met enkele der grootste Britse schepen, waaronder het vlaggenschip van Albemarle/Prins Rupert, de "Royal Charles" en de "Royal Sovereign" en kreeg het zwaar te verduren. Na enkele uren moest de Engelse hoofdvlag op een ander schip, de "Royal James" worden gehesen. Enkele malen hielden de Engelsen af waardoor enig respijt ontstond, maar spoedig werd de strijd hervat en tegen vieren bleef admiraal de Ruyter, die vergeefs op assistentie van Tromp had gehoopt, niets anders over dan te wijken in de richting van de Vlaamse kust. Enige uren later verenigde hij zich met een deel van de voorhoede, nu onder Banckert, zodat weer ongeveer 40 schepen bijeen waren. "De Zeven Provinciën" was zwaar gehavend en had vele doden en gewonden.

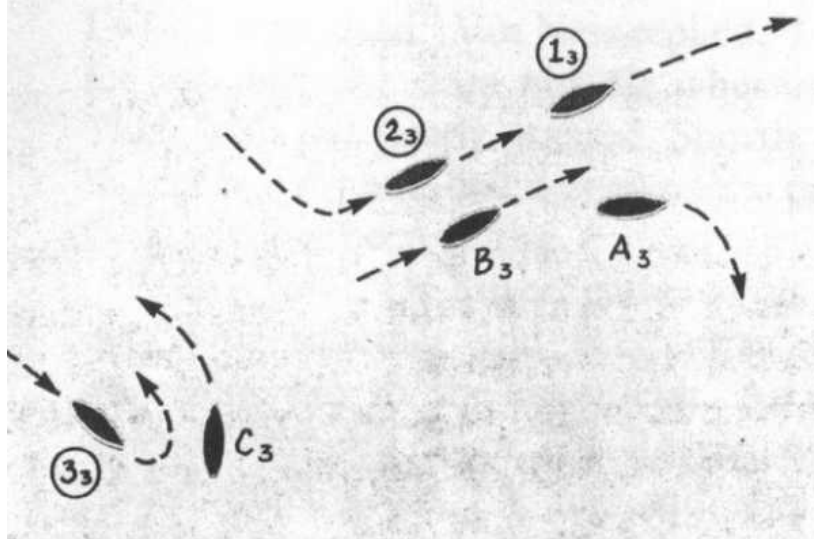
Gedurende de nacht werd de strijd gestaakt en men trachtte de opgelopen averij zoveel mogelijk te herstellen. In de ochtend bleek de Britse vloot de onze nagenoeg omsingeld te hebben.

Zij viel wederom aan en de verhouding was nu zozeer in ons nadeel, dat het gevaar bestond een zware nederlaag te lijden. Nog steeds was Tromp in geen velden of wegen te bekennen. Talrijke schepen verlieten de vlag om op eigen gelegenheid te wijken; het moreel had ernstig te lijden gehad. Admiraal de Ruyter liet zijn plaatsvervanger voor beraad a/b van de "Zeven Provinciën" komen. Met zijn vriend van Nes kwam hij tot de conclusie, dat niets anders overbleef dan zich vechtend langs de Vlaamse banken terug te trekken.

Gerard Brandt beschrijft de ontmoeting van de beide admirala's. De opperbevelhebber zei tegen zijn tweede man: "Wat komt ons over? Ik wou dat ik dood was" Deze antwoordde: "Ik wou het insgelijks, maar men sterft juist niet wanneer men 't wenscht" Zij verlieten de kajuit, waarin zij hadden beraadslaagd en van Nes nam afscheid. Op dat moment vernielde een voltreffer de plaatsen waar zij in de kajuit hadden gezeten.

De terugtocht werd voortgezet. Het vlaggenschip werd wederom ernstig bedreigd door een naderende brander, maar die kon net met behulp van sloepen bijtijds onschadelijk worden gemaakt. De toestand werd welhaast hopeloos en de admiraal zag de zaken somber in. Hij riep vertwijfeld uit: "O Godt, hoe ben ik zoo ongelukkig! Is er onder zoo veel koegelen niet één koegel die my wegh neemt?" Dat hoorde zijn schoonzoon, Johan de Witte (1635-1683), die als kapitein der Mariniers aan boord van het vlaggenschip diende. Hij zei: "Vader, hoe spreekt gij zoo vertwijfeld: en wilt gij enkel sterven, laat ons dan wenden, en in 't midden van de vyanden inloopen, en ons doodt vechten" Toen kwam de admiraal tot bezinning en antwoordde: "Gy weet niet wat gy zeght: als ik dat deed dan was 't al verlooren; maar als ik my zelve en dese schepen kan behouden en afbrengen, dan kan men 't werk daarna hervatten" Dit is de enige keer geweest, waarvan wij weten, dat Michiel Adriaenszoon de Ruyter voor korte tijd de moed verloren scheen te hebben.

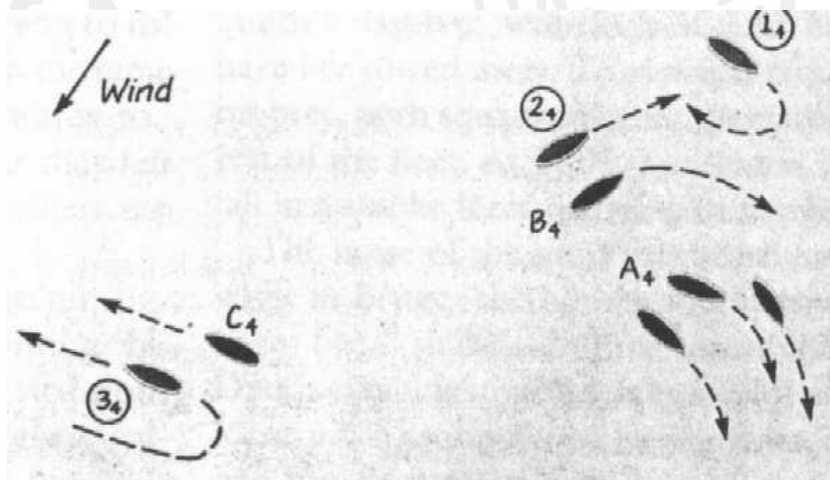
De terugtocht werd voortgezet en geleidelijk kwam er wat meer orde in de vloot, Banckert kreeg opdracht de aftocht van de zeezijde te dekken, waarvan hij zich, inmiddels met weer achttien schepen onder zijn vlag, op uitstekende wijze kweet. De admiraal had inderdaad de juiste beslissing genomen. Brandt schrijft: "hij oordeelde in die gesteltenisse van zaaken den vaderlande geen grooter dienst kon doen dan met de vloot in behouden haven te brengen" Na alle tegenslagen had 's Lands vloot nu een meevaller, de wind werd westen,

daardoor konden de schepen zich achter de Vlaamse banken door de Wielingen op de Schelde terugtrekken om nabij Vlissingen ten anker te komen. Toen onze schepen de banken naderden staakten de Engelsen de achtervolging.

Kaart 2. Wat nu de achterhoede onder Tromp (3) betreft, deze was op 4 augustus in een hevig gevecht geraakt met het eskader van Smith. (C)

Smith kreeg het aanvankelijk zo zwaar te verduren, dat hij naar de eigen kust begon te wijken. Sommige waarnemers waren van mening dat dit een krijgslist was met de bedoeling zijn tegenstander uit te lokken hem te volgen en zodoende 's Lands vloot te verzwakken. In ieder geval concentreerde Tromp zich uitsluitend op het gevecht met de vijandelijke achterhoede en hij liet zich in de hitte van de strijd verleiden om zich al vechtend van de hoofdmacht af te scheiden.

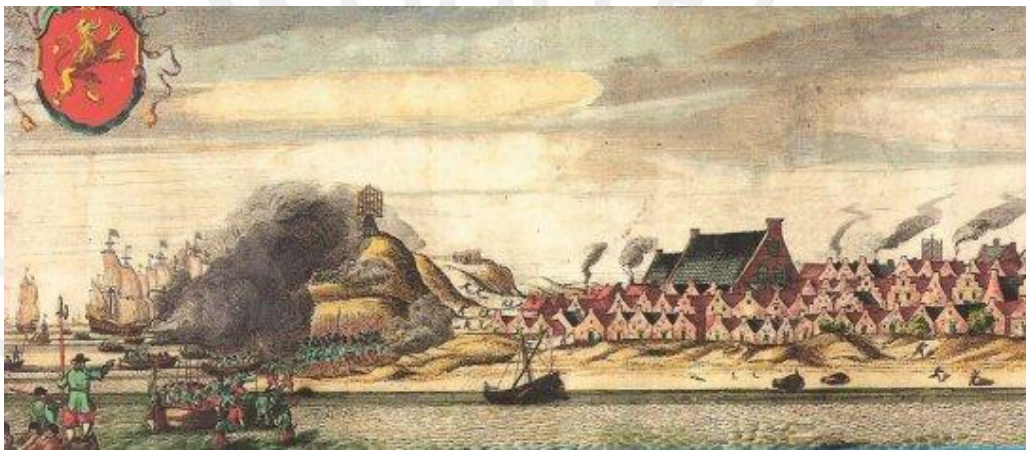
Kaart 3. Hij bleef de vijand vervolgen en staakte die achtervolging pas in de ochtend van de 5e augustus.

Toen keerde Cornelis Tromp terug in de richting van de Wielingen zonder echter de hoofdmacht te ontwaren. Op zijn beurt werd hij door het eskader van Smith gevolgd, maar tot een gevecht kwam het niet meer. Gelukkig liep

Tromp de Engelse hoofdmacht mis. Pas in de ochtend van de 6e kwam ook de achterhoede voor Vlissingen ten anker.

Toen Tromp zich met enkele van zijn ondergeschikte vlagofficieren aan boord van de Zeven Provinciën meldde, kregen zij van admiraal de Ruyter de wind van voren. Tromp kreeg het verwijt dat hij de opperbevelhebber in de steek had gelaten en tegen de uitdrukkelijke orders in niet in de buurt van de hoofdvlag was gebleven. Dit leidde tot een breuk tussen hen beiden, die resulteerde in het ontslag van Tromp. Pas in 1673 kwamen zij onder de invloed van Stadhouders Willem III weer tot elkaar.

Een ander gevolg van de nederlaag was dat de Engelsen tijdelijk vrij spel hadden. Daarvan werd gebruik gemaakt door een smaldeel onder Schout-bij-Nacht Sir Robert Holmes naar de Vlie te zenden, waar meer dan 150 daar liggende koopvaarders werden vernield en het dorp West-Terschelling werd geplunderd en verbrand. De Engelsen noemden deze onderneming "Holmes' Bonfire". Holmes werd geholpen door de wegens zijn gedrag tijdens de Slag bij Lowestoft (13 juni 1665) bij verstek ter dood veroordeelde en naar de Engelsen overgelopen kapitein Laurens van Heemskerck.

Hoewel er sprake was van een nederlaag omdat de vloot naar de eigen havens had moeten terugkeren terwijl de Britse vloot in zee bleef, hadden de onzen slechts twee schepen verloren. Wel waren er veel doden en gewonden te betreuren. Onder de gesneuvelden bevonden zich vier vlagofficieren en tenminste zes kapiteins. Over het totaal aantal doden en gewonden bestaat geen zekerheid².

De tweede helft van het jaar 1666 was voor admiraal de Ruyter een slechte periode in zijn leven. Hoewel hij de Nederlandse vloot van een totale wisse ondergang had gered, had hij toch voor de Engelsen de zee moeten ruimen. Hij raakte in een onverkwikkelijk conflict met een zijner belangrijkste ondergeschikten, Cornelis Tromp en op 24 augustus overleed in Vlissingen zijn jongste dochter Anna (1655-1666, rechts) aan de pest. Later dat jaar zou hij bovendien nog ernstig ziek worden waardoor hij de vloot zelfs enige tijd moest verlaten.

² Engelse bronnen vermelden bijna 7000 doden aan onze kant. De Nederlandse schattingen variëren van 2000 tot 4300. Volgens Engelse bronnen zouden de hun verliezen zich tot 300 hebben beperkt. Volgens Nederlandse bronnen verloren de Engelsen echter vier schepen.

Deze nederlaag was in politiek opzicht een ernstige tegenslag voor Johan de Witt, die zich er tijdens de vredesbesprekingen door in een nadelige positie bevond. Daarom moest er het volgende jaar, 1667, iets gedaan worden om de Nederlandse onderhandelingspositie te versterken.

De Tocht naar Chatham, die al in de eerste Engelse oorlog in Plymouth (Pleimuiden) en in 1666 bij de monding van de Theems en/of bij Harwich was overwogen, moest nu dus in de eerste plaats in de politieke arena, en pas in de tweede plaats als militaire operatie, redding brengen en zou dat ook met groot vertoon doen.

